

УДК 598.2 (477.87)

РЕВІЗІЯ ВИДОВОГО ПЕРЕЛІКУ ОРНІТОФАУНИ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ: СТАН ВИВЧЕНОСТІ, ПОПЕРЕДНІЙ АНАЛІЗ

Л. А. Потіш

Ревізія видового переліку орнітофауни Закарпатської області: стан вивченості, попередній аналіз – Л.А.Потіш. – Для аналізу вивченості було взято відомості із фауністичних робіт А.Грабара (1932), Ф.Й. Страутмана (1963), О.Б. Кістяківського (1950), Л.А. Портенко (1950). Для оцінки стану вивченості обирався параметр наведених персональних відомостей та відомості згідно цитування. В такий спосіб наведений авторський матеріал оцінювався „1”, а при цитуванні „0” балами в таблиці Microsoft Excel яка використовувалась для сумарного підрахунку. Результати проведеного аналізу наведені в таблицях 2 та 3, з яких видно, що більш ніж 45% відомостей про вид є простим цитуванням роботи А.Грабара.

Ключові слова: видовий склад, Закарпаття, Закарпатська область, фауна.

Адреса: вул. Цегольнянська 5/2, м.Ужгород, 8800 Україна E-mail: lpotish@gmail.com

Revision of bird species number of the fauna of Zakarpatska oblast: investigated condition pilot analysis. – L. A. Potish. – For the pilot analysis were used faunistic data from Grabar (1932), Strautman (1963), Kistyakovsky (1950), Portenko (1950), Talposh (1965). For criteria of investigated condition of species was used one parameter – number of personal data which is used by author, and number of data which is only quote. For statistic we used Microsoft Excel table, where only personal data of author is given (1 – yes; 0 – no). As a result we averaging mark for the bird species which demonstrate condition of investigation. Analysis of result is given in table 2. and table 3 and demonstrate that more than 45% data is only quote from A. Grabar.

Key words: bird species number, Zakarpatska oblast, fauna.

Address: Cegolnyanska str. 5/2 88000 Uzhgorod, Ukraine. lpotish@gmail.com

Вступ

Списки видів, які входять до складу орнітофаун певних регіонів багато в чому залежить від наявності фауністичних робіт в попередні періоди. І для кожного регіону тут є свої класичні роботи, свій фундамент, на який прийнято опиратись при будь яких орнітологічних дослідженнях. В регіоні Східних Карпат це такі загальновідомі прізвища, як О. М. Клітін, Ф. Й. Страутман, Л. А. Портенко, А. А. Грабар, О. Б. Кістяківський. Всі без винятку автори, які працюють в цьому регіоні використовують відомості, наведені згаданими авторами для порівняння з сучасним станом орнітофауни. Разом з тим за останні роки намітилась незрозуміла тенденція до збільшення чисельності видів регіону у різних фауністичних списках. Можливим поясненням тут може бути зміна природного середовища, або недостатня вивченість регіону (Луговой, 2003) і виносити вид із переліку боязко, а з точки зору охорони природи навіть недоцільно.

Перший аргумент досить поширений, але він швидше веде до зміни статусу певного виду ніж

до зникнення його з фауни. Більш об'єктивним, на наш погляд, видається другий аргумент. Хоча є і третій варіант, а саме, коли дослідник володіючи інформацією про певну групу видів або маючи якісь небагаті відомості притягує відомості попередників „за вуха”, для більшої аргументації вагомості своїх результатів або проведення аналізу змін орнітофауни і т.п. Як наслідок відбувається просте перекручування відомостей першоджерела, з'являються дані про нові і зниклі види. Особливо цей процес характерний для регіонів з малою кількістю фахівців, до яких ми відносимо Закарпаття. Тому вважаємо за необхідне необхідність звернути увагу на питання вивченості орнітофауни.

Під вивченістю ми розуміємо, якісні параметри відомостей про вид, тобто скільки автор наводить власних, оригінальних відомостей, а скільки повторює від попередників. Аналіз вивченості дозволяє звернути увагу на окремі аспекти досліджень фауни птахів, виявити найбільші проблемні групи, застерегти від продукування сенсацій.

Матеріал та методика

Для попереднього аналізу обрані наступні фауністичні роботи: „Рtаctво па rodkarpatske Rusi” А. А. Грабаря [17]; „Птахи Закарпатської області” О. Б. Кістяківського [1]; „Очерк фауны Западных Закарпатья” Л. А. Портенка [8]; „Птицы Западных областей УССР” Ф. Й. Страутмана [13,14], „До вивчення птахів Закарпатської рівнини” В. С. Талпоша [15]. Вибір цих робіт для аналізу не випадковий, а обумовлений кількістю наведених у них видів птахів. Спроба використати пізніші роботи, як – то фауністичні відомості з Карпатського державного (нині біосферного) заповідника [5], матеріали інвентаризації РЛП „Стужиця” (нині НПП „Ужанський”) [7] чи „Анотований список фауни водно-болотних птахів Закарпаття” [9] або

інші численні статті та тези, які стосуються Закарпатської області, не вдалася. В цих роботах переважно наводяться відомості локального характеру або про окрему екологічну, рідше систематичну, групу.

Для статистичного підрахунку вивченості нами обрано схему внесення відомостей за принципом: „0” – відомості відсутні, вид не внесений автором у перелік „1” – відомості наявні, вид внесений у перелік. Для автоматизації підрахунків використовувався стандартний пакет Microsoft Excel. Це значно спростило роботу і дало змогу швидко помітити певні закономірності. Наводимо фрагмент таблиці, для уникнення непорозумінь із введенням інформації (табл. 1)

Таблиця 1. Фрагмент таблиці із внесеними відомостями
Table 1. Part of the table Microsoft Excel with input data

Вид	О.О.Грабар сучасні ад- мінмежі Зак.		Ф.Й.Страут- ман тільки відо- мості із Зака- рпаття		О.Б.Кістяків- ський Закарпатська область		Л.О.Портен- ко Західне Зака- рпаття		В.С.Талпош Закарпатська рівнина		Су- мар- ний бал
<i>Gavia stellata</i>	1	1	1	0	1	0	1	0	1	1	7
<i>Gavia arctica</i>	1	1	1	0	1	0	1	0	1	1	7
<i>Podiceps ruficollis</i>	1	1	1	1	1	0	1	0	1	1	8
<i>Podiceps nigricollis</i>	1	1	1	1	1	0	1	0	0	0	6
<i>Podiceps auritus</i>	1	1	1	0	1	0	1	0	1	0	6
<i>Podiceps grisegena</i>	1	1	1	0	1	0	1	0	1	1	7
<i>Podiceps cristatus</i>	1	1	1	1	1	0	1	0	1	1	8
<i>Pelecanus onocrotalus</i>	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0	4
<i>Phalacrocorax carbo</i>	1	1	1	0	1	0	1	0	0	0	5
<i>Phalacrocorax pygmaeus</i>	1	0	1	0	1	0	1	0	0	0	4
<i>Botaurus stellaris</i>	1	1	1	0	1	0	1	0	1	1	7
<i>Ixobrychus minutus</i>	1	1	1	0	1	1	1	0	1	1	8
<i>Nycticorax nycticorax</i>	1	1	1	0	1	0	1	0	1	1	7
<i>Ardeola ralloides</i>	1	1	1	0	1	0	1	0	1	1	7
<i>Egretta alba</i>	1	1	1	0	1	0	1	0	1	1	7
<i>Egretta garzetta</i>	1	1	1	0	1	0	1	0	1	1	7
<i>Ardea cinerea</i>	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	10
<i>Ardea purpurea</i>	1	1	1	0	1	0	1	0	1	1	7
<i>Platalea leucorodia</i>	1	1	1	0	1	0	0	0	0	0	4
<i>Plegadis falcinellus</i>	1	1	1	0	1	0	0	0	0	0	4

Відомості вводились наступним чином: якщо вид наведений у фауністичному списку і автор наводить оригінальні, свої відомості, то в першій і другій графі даний вид отримує по одному балу – „1”. У випадку тільки наявності виду у переліку, але з посиланням на іншого автора, у другій графі вид отримує – 0 балів. Остання графа це проста сума балів, яка і відображає вивченість того чи іншого виду. Таким чином максимальна кількість балів, яку може отримати вид – 10.

Територіально ми обмежились сучасним адміністративним поділом і аналізували відомості які стосуються сучасної Закарпатської області, без

Найскладнішим при роботі було виокремлення власної інформації автора, оскільки лише Л. О. Портенко чітко відокремлює свої спостереження і цитування за А. А. Грабарем. Інші автори рідше використовують такий принцип. Відомості вважались оригінальними, коли автор наводив конкретні точки спостережень, використовував слова – „відмічався, спостерігався” або наводив відомості про чисельність [15], що неможливо зробити при відсутності власного матеріалу. урахування інформації про вид з інших локалітетів Закарпаття. Це насамперед стосується відомостей, наведених у роботі А. А. Грабара.

Результати досліджень

Застосування простого статистичного підрахунку дозволило отримати цікаві результати (табл. 2). Узагальнення відомостей про склад орнітофауни Закарпатської області дозволило отримати сумарну цифру кількості видів. З таблиці 2 видно, що найменша кількість видів наведена у роботі Л. А. Портенка, найбільша – у Ф. Й. Страутмана.

Згідно з проаналізованими фауністичними роботами, сучасна фауна Закарпатської обл. нарахо-

вує 287. Значний відсоток особистих відомостей можемо побачити відповідно тільки у А. А. Грабара та В. С. Талпоша. Насамперед це пов'язано з тим, що тільки ці два дослідники мали змогу безперервно і довгий час збирати матеріал, в інших – це результати короточасних експедицій.

Сума отриманих балів дає змогу зробити спробу аналізу вивченості кожного виду (табл. 3).

Таблиця 2. Кількість видів та перехресних посилань в основних фауністичних роботах дослідників орнітофауни Закарпатської області.

Table 2. Number of species and its citation in article's of Zakarpatska oblast investigators

Автор	Кількість видів	Власних спостережень	%	Кількість посилань	%	Примітка
А. А. Грабар	273	251	91,9	22	8,1	
Л. О. Портенко	258	105	40,1	157	59,9	лише Західне Закарпаття
О. Б. Кістяківський	261	146	55,9	115	44,1	
Ф. Й. Страутман	283	144	50,9	139	49,1	
В. С. Талпош	267	225	84,3	42	15,7	лише Закарпатська рівнина

Таблиця 3. Кількість видів з різною бальною оцінкою та авторів із оригінальними відомостями про вид
Table 3. Number of species and their point's under original data

Отримана бальна оцінка	Кількість авторів у яких наведена інформація про вид	Кількість видів
10	4 – 5	83
9		44
8	3	41
7	2	55
4 – 6	0 – 1	48
1 – 3	0	16

Всі автори однотайні у широко поширених видах птахів, які і сьогодні вважаються звичайними. Сюди також з певними уточненнями можна віднести і види, які отримали 7-8 балів. Таким чином вивченими можемо вважати 221 вид, але слід зауважити, що 7 балів набирають, як правило, види які відмічались тільки А. А. Грабарем та В. С. Талпошем.

Найцікавіша група видів птахів (4-6 балів), інформацію про яких можемо отримати тільки від одного автора – А. А. Грабаря. Інші автори тільки посилаються на нього або взагалі не включають вид у склад фауни Закарпаття.

Є серед цієї групи і види, які випадково потрапили до складу фауни Закарпаття і пізніше почали кочувати по фауністичних списках, а саме, лебідь-кликун *Cygnus cygnus* та баклан малий *Phalacrocorax pygmaeus*. Згідно з А. А. Грабарем [17] ці два види відмічались в межиріччі рік Латориця, Лаборець, Уж, Тиса (територія сусідньої Словаччини) звідки йому і було доставлено два здобуті екземпляри лебедя-кликуну. Нажаль на цю помилку ніхто не звернув увагу і в подальшому лебедя-кликуну навіть віднесено до зниклої фауни міста Ужгорода [11].

Схожа ситуація і для таких видів, як, *Aquila heliaca*, *A. rapax*, *Gypaetus barbatus*, *Haliaeetus albicilla*, *Buteo rufinus*, *B. buteo vulpimus*, *Oxyura leucocephala* та ін.

Види з найменшою кількістю балів 1 – 3 це види, які з'являються у різних авторів і відомості про них дуже суперечливі. Вони внесені до складу фауни швидше гіпотетично, інформація про них або відсутня, або помилкова і дуже рідко є наведений власний матеріал.

Обговорення

Безумовно застосований принцип визначення ступеня вивченості окремих видів та видового складу фауни не претендує на стовідсоткову достовірність. Разом з тим слід відмітити, що саме відомості цитовані з праці А. А. Грабаря найчастіше грішать помилками. Можливо тут слід чітко окреслити різницю двох слів: Закарпаття та Закарпатська область – територіально це відмінні одиниці. Якщо використовувати без застережень працю А. А. Грабара, то в такому випадку фауна Закарпаття може поповнитися, ще декількома видами і сягне 295! Окремі з них будуть навіть новими для фауни України, але чи потрібно це?

В роботі А. А. Грабара відсутні наступні види: *Tadorna ferruginea*, *Haliaeetus leucoryphus*, *Alectoris graeca*, *Arenaria interpres*, *Limicola falcinellus*, *Stercorarius parasiticus*, *Streptopelia decaocto*, *Dendrocopos syriacus*, *Regulus ignicapillus*, *Oenanthe isabelina*, *Certhia brachydactyla* – загалом 11 видів. Тобто, можна припустити, що на таку кількість видів збільшилася фауна Закарпатської області. Як бачимо серед цього переліку є види, які в наступні роки стали повноцінними у складі фауни Закарпатської області і Західної України. Такими можемо вважати *Streptopelia decaocto*, *Dendrocopos syriacus*. Відсутність у фауністичному списку А. А. Грабара таких видів, як *Regulus ignicapillus*, *Certhia brachydactyla* можна пояснити по різному, але здобуті О. Б. Кістяківським екземпляри стійко утримують ці два види у складі фауни.

Легко пояснити присутність у фауністичному списку В. С. Талпоша такого виду, як *Alectoris graeca* – невдалу інтродукцію якого проводили в 60-ті роки ХХ ст. Інші види введені помилково. Дозволимо собі зупинитись на найтипівіших помилках.

Ф. Й. Страутманом [13] для Закарпатської рівнини наводиться огаря *Tadorna ferruginea* з посиланням на роботу А. А. Грабара [17], в якій відомості про цей вид відсутні, а наводяться дані про зовсім інший вид – галагаза *Tadorna tadorna*, з території сучасної Словаччини. Таким чином фауна Закарпатської області збагатилась відразу на два види. Ще один вид прибув до складу фауни Закарпатської області на основі широкого формулювання у вищезгаданій праці Ф. Й. Страутмана – крем'яшник *Arenaria interpres*. І насамкінець цікавий вид *Oenanthe isabelina*, який наведений з посиланням на роботу М. Кучеренко [3]. Перевірка складу фауністичних списків сусідніх Угорщини, Словаччини та Чехії доводить, що цей вид надзвичайно важко віднести до фауни Закарпаття саме на основі цього джерела. Вперше поодинокі особини цього виду фіксують в Угорщині наприкінці 90-х років ХХ ст., на території Словаччини 02.05.1997 р. [16].

Окремо слід відмітити такий вид, як *Columba livia* не наведений в жодному з узятих для аналізу списків, який вважається видом фауни Закарпаття певними авторами [11]. Питання надзвичайно цікаве, оскільки Л. С. Степаняном [12] – „області, зайняті тільки напівдомашніми популяціями в окреслений ареал виду не включені”. Очевидна груба помилка, і автор скоріш за все мав у на увазі саме домашніх голубів а саме *Columba livia forma*

domestica, інакше – знову новий вид фауни. Хоча урбоорнітологами такий аргумент не враховується і цей вид використовується ними, як такий, що входить до складу орнітофауни.

Проведена ревізія видового складу фауни птахів Закарпатської області добре демонструє ріст чисельності видів з часів першої фауністичної роботи з 273 у 1932 році до 287 або 295 на кінець 2006 р. Складніша ситуація із вивченістю окремих видів, з яких 64 види (23 %) практично не вивчені і всі подальші відомості про них просте повторення. Ще 55 видів (19,5 %) слабо вивчені і загалом виходить, що вивченість фауни складає трохи більше 50 %, що є надзвичайно мало. Добре відслідковується нестача первинних матеріалів, а саме колекторських зборів з території Закарпатської області. Існування зоологічного музею УжНУ значно покращило ситуацію, але вона далека від бажаної [10].

І насамкінець декілька думок до терміну “фауна птахів”. Якщо враховувати, що основною характеристикою фауни птахів певної території є тільки її властиві ознаки, що дозволяє її відокремити від інших фаун [4], то види фауни птахів можна розділити за функцією в певних угрупованнях. В такому випадку всі рідкісні залітні види можна вилучити зі складу фауни. Якщо ж вважати фауною всю сукупність видів птахів, які існують на певній території [2] без врахування функціональних зв'язків, то сюди треба включати всі види про які є будь які відомості, але очевидно, що в такому випадку доцільно обмежитись якимось часовим відрізком.

Висновки

Попередній аналіз складу орнітофауни Закарпатської області дозволяє зробити наступні висновки:

1. Пряме ототожнення фауністичних робіт різних часових відрізків для території Закарпатської області неможливе;

2. Вивченість орнітофауни, як показника аналізу згідно існуючих фауністичних робіт може бути використаний для визначення ступеню достовірності інформації про окремий вид;

3. Необхідність фауністичних досліджень, як всієї орнітофауни так і окремих таксономічних груп та формування колекційних матеріалів музеїв дозволить уникнути непорозумінь із визначенням статусу виду.

1. Кістяківський О. Б. Птахи Закарпатської області // Труды Института зоологии АН УРСР, 1950 – Т. IV. – 76 с.
2. Биологический энциклопедический словарь. – М.: Сов. энциклопедия. – 1989. – С. 665.

3. Кучеренко М. Новые данные о птицах Закарпатья // Науч. зап. Ужгород. ун-та, 1953. – Т. VIII. – С. 00-00.
4. Лопатин И. К. Основы Зоогеографии. – Минск: Высшэйшая школа, 1980. – 199 с.

5. *Луговой А. Е.* Птицы // Фауна Карпатского заповедника. – М., 1988: – С. 19-36.
6. *Луговой А. Е.* Птицы и орнитология Закарпаття в XX веке // Приоритети орнітологічних досліджень. – Львів - Кам'янець-Поліський, 2003. – С. 38-48.
7. *Луговой А. Е., Потіш Л. А.* Материалы к инвентаризации орнитофауны регионального ландшафтного парка "Стужица" // Заповідна справа в Україні. – 1998. – Т. 4., вип. 2. – С. 24-32.
8. *Портенко Л.А.* очерк фауны птиц Западного Закарпаття // Сб. трудов памяти академика П.П.Сушкина – М.-Л. Изд-во АН СССР – 1950 – С.301 – 359.
9. *Потіш Л. А.* Анотований список фауни водно-болотних птахів Закарпаття // Наук. вісн. УжДУ, сер. Біол. – 2000. – № 8. – С. 108-113.
10. *Потіш Л. А., Потіш Н. І.* Експозиційна колекція птахів зоомузею УжНУ // Наук. вісн. УжДУ, сер. Біол. – 2003. – № 12. – С. 107-110.
11. *Станкевич О. І.* Особливості фауни і населення птахів урбанізованих ландшафтів Закарпаття та загальні тенденції змін // Приоритети орнітологічних досліджень. – Львів - Кам'янець-Поліський, 2003 – С. 68-77.
12. *Степанян Л. С.* Конспект орнитологической фауны СССР. – М.: Наука, 1990. – 728 с.
13. *Страутман Ф. И.* Птицы Западных областей УССР – Львов: Изд-во Львов. ун-та, 1963. – Т. 1. – 199 с.
14. *Страутман Ф. И.* Птицы Западных областей УССР – Львов: Изд-во Львов. ун-та, 1963. – Т. 2. – 182 с.
15. *Талтов В. С.* До вивчення птахів Закарпатської рівнини // Наземні хребетні України. – К.: Наук. думка, 1965. – С. 92-100.
16. *Danko Š., Darolová A., Krištin A.* (eds.) Rozšírenie vtákov na Slovensku. – Bratislava: Veda, 2002. – 688 s.
17. *Hrabar A.* Ptactvo na Podkarpatske Rusi // Sbornik Zemske musejni spolecnosti, 1932. – S. 59-86.

Отримано: 07 листопада 2007 р.

Прийнято до друку: 16 листопада 2007 р.